

ความทรงจำร่วมกับการเมืองของความเจ็บ: บาดแผลทางประวัติศาสตร์ในสังคมไทยร่วมสมัย

Memory with the Politics of Silence: Historical Wounds in Contemporary Thai Society

น.ส.วรสุดา ประกายวรรณ¹

Miss.Warasuda Prakaywan

บทคัดย่อ

บทความเรื่องความทรงจำร่วมกับการเมืองของความเจ็บ: บาดแผลทางประวัติศาสตร์ในสังคมไทยร่วมสมัย มุ่งศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างความทรงจำร่วม กับความเจ็บในฐานะกลไกทางการเมืองและสังคม โดยเสนอว่าความเจ็บมิได้เป็นเพียงการไม่พูดถึงเหตุการณ์ในอดีต หากแต่เป็นเครื่องมือเชิงโครงสร้างที่รัฐและสถาบันอำนาจใช้ในการจัดการอดีต ควบคุมความหมายของประวัติศาสตร์ และหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบจากความรุนแรงทางการเมือง โดยใช้กรอบแนวคิดที่ว่าด้วยความทรงจำร่วม การเมืองของความทรงจำ ความเจ็บในฐานะอำนาจ และบาดแผลทางวัฒนธรรม เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการของความทรงจำและความเจ็บในประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยเน้นเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 เป็นกรณีศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยมีแนวโน้มเลือก “จำเพื่อเชิดชู” ในกรณี 14 ตุลาคม ขณะที่กลับ “ทำให้เจ็บ” ในกรณี 6 ตุลาคม ผ่านกลไกของรัฐ ระบบการศึกษา สื่อ และกระบวนการยุติธรรมที่ล้มเหลวในการเอาผิดผู้กระทำ ความรุนแรง ความเจ็บดังกล่าวนำไปสู่วัฒนธรรมการลอยนวลพินิจ การผลิตซ้ำของความรุนแรง และการบ่อนทำลายหลักนิติรัฐและศักดิ์ศรีของรัฐธรรมาภิบาล เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาต่างประเทศ ได้แก่ แอฟริกาใต้และเยอรมนี พบว่าสังคมที่เลือกเผชิญหน้ากับอดีตผ่านความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน การเปิดเผยความจริง และการสร้างวัฒนธรรมความทรงจำ สามารถเปลี่ยนบาดแผลทางประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นฐานศีลธรรมใหม่ของรัฐได้ในทางตรงกันข้าม สังคมไทยที่ยังคงยึดแนวทาง “ลืมเพื่อความสงบ” กำลังสะสมต้นทุนทางศีลธรรมและการเมืองในระยะยาว บทความจึงเสนอให้รัฐไทยสร้างกลไกความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน คุ้มครองเสรีภาพในการรื้อฟื้นความทรงจำ และเปลี่ยนกรอบคิดจากความปรองดองเชิงเงียบไปสู่ความปรองดองบนฐานของความจริง เพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยที่มีความรับผิดชอบและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความทรงจำร่วม, การเมืองของความเจ็บ, บาดแผลทางวัฒนธรรม, ความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน

¹ นักวิชาการอิสระ ; independent Scholar, Thailand

Abstract

This article, “Collective Memory and the Politics of Silence: Historical Trauma in Contemporary Thai Society,” examines the relationship between collective memory and silence as a structural mechanism of political power. It argues that silence is not merely the absence of speech but a strategic tool employed by the state and dominant institutions to control historical narratives, avoid accountability, and normalize political violence. Drawing on theories of collective memory, politics of memory, silence as power, and cultural trauma, the study analyzes the development of memory and silence in Thai political history, focusing on the events of October 14, 1973, and October 6, 1976, as comparative case studies. The findings reveal a sharp asymmetry in Thailand’s memory politics: the October 14 uprising is officially remembered as a democratic victory, while the October 6 massacre has long been rendered silent through state discourse, education, media practices, and failures of the judicial system. This enforced silence has fostered a culture of impunity, enabled the repetition of political violence, and undermined the rule of law and constitutional legitimacy. Through comparison with South Africa’s Truth and Reconciliation Commission and Germany’s post-war confrontation with the Nazi past, the article demonstrates that societies which choose to confront historical violence through truth-telling, transitional justice, and institutionalized memory are better able to transform historical trauma into a moral foundation for democratic legitimacy. In contrast, Thailand’s persistent reliance on the logic of “forgetting for the sake of stability” continues to accumulate unresolved moral and political costs. The article argues that transforming silence into shared truth is a necessary condition for sustainable democracy. It concludes by proposing policy reforms, including the establishment of transitional justice mechanisms, legal protections for truth-seeking and memory work, and the cultivation of public spaces for historical reflection, in order to replace “silent reconciliation” with reconciliation grounded in truth, accountability, and human dignity.

Keywords: Collective memory, Politics of silence, Cultural trauma, Transitional justice

1. บทนำ

ในสังคมไทยร่วมสมัย ประวัติศาสตร์การเมืองและความทรงจำทางสังคมมักถูกชักจูงด้วยเส้นของอำนาจและอคติ เหตุการณ์ที่ครั้งหนึ่งถูกจารึกไว้กลับถูกละเลย ถูกบิดเบือน หรือถูกปิดเงียบโดยรัฐและสถาบันที่ครองอำนาจเป็นเวลายาวนาน การเปลี่ยนผ่านระบอบการปกครองหลังคณะราษฎร ในปี 2475 คือจุดเปลี่ยนสำคัญ แต่

ในประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ อิทธิพลของคณะราษฎรกลับถูกลดหย่อนจนเกือบหายไปจาก “ความทรงจำร่วม” ของสังคม การวิจัยเรื่อง “banal revolutionary objects” ชี้ให้เห็นว่า หลังรัฐประหารและการเปลี่ยนแปลงอำนาจในช่วงหลังยุค 2549–2557 สัญลักษณ์ วัตถุ และวัสดุทางวัฒนธรรมของคณะราษฎรถูกกันออกไปอยู่ชายขอบ (Marginalized) จากความทรงจำสาธารณะอย่างเป็นระบบ (Crawford, 2025)

ปรากฏการณ์นี้ไม่ใช่เฉพาะเรื่องของ “สิ่งที่หายไป” หากแต่สะท้อนกลไกทางการเมืองที่ควบคุมว่าอะไรควรถูกจดจำ และอะไรควรถูกลืม กล่าวคือ “การเมืองของความทรงจำ (Politics of memory)” ที่มีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์ และความ “จริง” ของชาติ ในบทความทางทฤษฎีประวัติศาสตร์ ความทรงจำ และการลืมเลือน ผลกระทบทางการเมือง ได้ให้กรอบวิเคราะห์ว่าความทรงจำและการลืม (Memory and forgetting) ไม่ใช่เรื่องหนึ่ง หรือเป็นเพียงผลจากเวลา แต่เป็นผลจาก “กระบวนการคัดเลือก (Selective process)” ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ ความขัดแย้ง และผลประโยชน์ทางการเมือง โดยที่บางเสียง อดีต และเหตุการณ์อาจถูกกดไว้ไม่ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ (Araújo, & dos Santos, 2009)

เมื่อการเลือกจำ หรือเลือกลืมนั้นมีแรงผลักดันจากสถาบัน รัฐ และวาทกรรมหลัก ผลก็คือ การปิดทางให้คนรุ่นใหม่ไม่สามารถเข้าถึง “ความจริง” ที่แท้จริงของอดีต และไม่สามารถตั้งคำถามต่ออำนาจได้อย่างอิสระ นี่กลายเป็นปัญหาระดับโครงสร้างทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อประชาธิปไตย การรับรู้สิทธิ และการเยียวยาทางประวัติศาสตร์ ในบริบทนี้ “ความเงียบ” ที่ครอบคลุมทั่วสังคมนั้น ไม่ได้เป็นแค่ความเงียบทางวาจา แต่คือความเงียบในฐานะโครงสร้างอำนาจที่เลือกปิดบัง ปิดกั้น และลบเลือนอดีต

อย่างไรก็ตาม มีความพยายาม “ต่อต้านความเงียบ” ผ่านการสร้าง “ความทรงจำย้อนกลับ (Counter-memory)” เช่น การรื้อฟื้นรำลึกเหตุการณ์ การผลิตวัตถุสัญลักษณ์ใหม่ และการสร้างพื้นที่ให้ประชาชนมีเสียงในการเรียกร้องความจริง ตัวอย่างงานศึกษา “banal revolutionary objects” แสดงให้เห็นว่า แม้สัญลักษณ์ของคณะราษฎรถูกแทบลบออกจากอาคาร ศิลปะ และสถานที่สาธารณะอย่างเป็นทางการ (Siddhi-Issara Foundation, 2024) แต่ผู้คนกลับใช้วัตถุในชีวิตประจำวัน ศิลปะ การ์ตูน กราฟิก และแม้แต่สื่อดิจิทัล เพื่อ “เรียกคืนความทรงจำ” และตั้งคำถามกับอำนาจเก่าเป็นการเคลื่อนไหวของความทรงจำร่วมในยุคปัจจุบัน ที่ท้าทายการลืมโดยรัฐและสถาบัน (Crawford, 2025)

บทความนี้ตั้งคำถามว่า ใครเป็นผู้กำหนดว่าอะไรควรถูกจดจำ? ใครได้รับประโยชน์จากความเงียบ? และเมื่อความทรงจำถูกรักษาหรือถูกลบโดยอำนาจ สังคมไทยจะสามารถเดินทางไปสู่ประชาธิปไตยแบบมีความรับผิดชอบ และเยียวยาความยุติธรรมในอดีตได้อย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเปิดพื้นที่วิพากษ์ “การเมืองของความเงียบ” และเสนอว่าการรื้อความทรงจำอาจเป็นเงื่อนไขสำคัญของความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน

2.แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดความทรงจำร่วม (Collective Memory)

แนวคิดเรื่อง “ความทรงจำร่วม” ถือเป็นรากฐานสำคัญในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอดีตกับโครงสร้างอำนาจในสังคมสมัยใหม่ นักทฤษฎีคลาสสิกอย่าง มอริส ฮาล์บวาคส์ เสนอว่า ความทรงจำของปัจเจกไม่เคยดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่ถูกหล่อหลอมและจัดระเบียบผ่าน “กรอบทางสังคม” (Social frameworks) เช่น ครอบครัว ศาสนา โรงเรียน และรัฐ(Maurice Halbwachs,1992) ความทรงจำจึงไม่ใช่เพียงการระลึกถึงเหตุการณ์ในเชิงปัจเจก แต่เป็นกระบวนการผลิตซ้ำความหมายในระดับสังคม ที่เชื่อมโยงกับอำนาจ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของกลุ่ม

ต่อมา แอน อัสมันน์ ได้ต่อยอดแนวคิดนี้ด้วยการแยก “ความทรงจำเชิงสื่อสาร” (Communicative memory) ออกจาก “ความทรงจำเชิงวัฒนธรรม” (Cultural memory) โดยชี้ว่า ความทรงจำเชิงสื่อสารเกิดจากการส่งต่อประสบการณ์ระหว่างคนรุ่นเดียวกัน ขณะที่ความทรงจำเชิงวัฒนธรรมถูกทำให้คงอยู่ผ่านสถาบัน สัญลักษณ์ พิธีกรรม เอกสาร และสื่อของรัฐ ในบริบทนี้ความทรงจำของชาติไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หากแต่เป็นผลลัพธ์ของการคัดเลือก จัดวาง และสถาปนาโดยโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรม(Jan Assmann,2011)

พอล คอนเนอร์ตัน ยังเสนอเพิ่มเติมว่าสังคม “จดจำ” อดีตไม่เพียงผ่านถ้อยคำหรือการบันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่ยังผ่าน “การปฏิบัติซ้ำ” (Commemorative practices) เช่น พิธีกรรม การรำลึก การเคารพสัญลักษณ์ และร่างกายของผู้คนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความทรงจำฝังอยู่ในชีวิตประจำวันและพฤติกรรมทางสังคม จึงยิ่งทำให้กระบวนการควบคุมความทรงจำของรัฐมีประสิทธิภาพในระดับที่ลึกซึ้งกว่าการเขียนประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการเพียงอย่างเดียว(Connerton,1989)

ในมิติการเมือง เจฟฟรีย์ อเล็กซานเดอร์ เสนอแนวคิด “บาดแผลทางวัฒนธรรม” (cultural trauma) เพื่ออธิบายว่า เหตุการณ์ความรุนแรงในอดีตจะกลายเป็น “บาดแผลร่วมของสังคม” ได้ก็ต่อเมื่อถูกตีความ สื่อสาร และยอมรับในเชิงสาธารณะว่าเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่งเหยื่อไม่ได้เกิดจากเหตุการณ์โดยอัตโนมัติ แต่เกิดจากกระบวนการทางสังคมที่ทำให้ความทุกข์นั้น “มีความหมายร่วม” หากกระบวนการนี้ถูกปิดกั้นหรือทำให้เงียบ บาดแผลย่อมไม่อาจได้รับการเยียวยาในระดับโครงสร้าง(Alexander,2004)

กรอบแนวคิดดังกล่าวช่วยให้มองเห็นว่า “ความทรงจำร่วม” มีใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เป็นกลาง หากแต่เป็นสนามการต่อสู้ทางอำนาจระหว่างรัฐ ชนชั้นนำ สื่อ และประชาชน โดยเฉพาะในสังคมที่ผ่านความรุนแรงทางการเมืองซ้ำซ้อน เช่น สังคมไทย ความทรงจำไม่ได้ทำหน้าที่เพียงรักษาอดีต หากยังทำหน้าที่กำหนดขอบเขตของสิ่งที่ “พูดได้” และ “พูดไม่ได้” ในปัจจุบัน และส่งอิทธิพลโดยตรงต่อทิศทางของประชาธิปไตยและความยุติธรรมในระยะยาว

2.2 การเมืองของความทรงจำ (Politics of Memory)

แนวคิด “การเมืองของความทรงจำ” ชี้ให้เห็นว่า ความทรงจำไม่ใช่พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เป็นกลางหรือดำรงอยู่ด้วยตัวของมันเอง หากแต่เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม ความทรงจำของชาติ ประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ และการรำลึกในพื้นที่สาธารณะล้วนผ่านกระบวนการ “คัดเลือก” (Selection) และ “จัดวาง” (Framing) โดยรัฐและชนชั้นนำทางอำนาจ (Assmann, 2011) ในกระบวนการนี้เหตุการณ์บางชุดถูกยกย่องให้เป็นความทรงจำแห่งความภาคภูมิใจ ขณะที่อีกหลายเหตุการณ์โดยเฉพาะเหตุการณ์ความรุนแรงของรัฐต่อประชาชนกลับถูกทำให้เลือนหาย ถูกกลบฝัง หรือถูกตีความใหม่ในลักษณะที่ลดทอนความหมายทางการเมืองลง

อาราอุโอะและดอส ซานโตส อธิบายว่า ความทรงจำและการลืม (Memory and forgetting) เป็นกระบวนการทางการเมืองโดยตรง เพราะสิ่งที่ถูกทำให้ “ลืม” มักเชื่อมโยงกับความขัดแย้ง ความผิดพลาดของรัฐ หรือการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Araújo, & dos Santos, 2009) การลืมจึงไม่ใช่ผลลัพธ์ของกาลเวลาเพียงอย่างเดียว หากเป็น “การลืมเชิงจัดการ” (Managed forgetting) ที่เกิดจากนโยบาย การศึกษา สื่อ และวาทกรรมความมั่นคงของรัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเมืองของความทรงจำคือการเมืองว่าด้วย “ใครมีอำนาจนิยามอดีต” และ “อดีตแบบใดที่สังคมควรถูกอนุญาตให้จดจำ”

ในบริบทสังคมไทย การเมืองของความทรงจำปรากฏอย่างชัดเจนผ่านการจัดการกับเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองหลายช่วงเวลา ตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลาคม 2519, พฤษภาคม 2535 จนถึงความขัดแย้งหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ 2557 เหตุการณ์เหล่านี้จำนวนไม่น้อยถูกลดทอนให้เหลือเพียง “ความไม่สงบทางการเมือง” หรือ “บทเรียนแห่งความแตกแยก” แทนที่จะถูกวิเคราะห์ในฐานะการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนอย่างเป็นระบบ การจัดวางกรอบเช่นนี้ทำให้ความทรงจำของเหยื่อถูกผลักออกจากพื้นที่สาธารณะ และลดทอนน้ำหนักทางศีลธรรมของความรุนแรงที่เกิดขึ้น

งานศึกษาว่าด้วย “banal revolutionary objects” ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเมืองของความทรงจำในไทยไม่ได้ดำเนินการผ่านตำรา หรือวาทกรรมทางประวัติศาสตร์เท่านั้น หากยังทำงานผ่าน “วัตถุ พื้นที่ และสัญลักษณ์” ในชีวิตประจำวัน (Crawford, 2025) การลดบทบาทของสัญลักษณ์คณะราษฎรออกจากพื้นที่สาธารณะ การรื้อถอนหรือทำให้สิ่งปลูกสร้างบางแห่งหมดความหมายเชิงการเมือง ล้วนเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ทำงานคู่ขนานกับอำนาจรัฐ และค่อย ๆ สถาปนาความทรงจำแบบใหม่ที่สอดคล้องกับโครงสร้างอำนาจปัจจุบัน

ในทางกลับกันการเมืองของความทรงจำไม่ใช่กระบวนการด้านเดียว หากแต่เป็นพื้นที่การต่อสู้ระหว่าง “ความทรงจำของรัฐ” กับ “ความทรงจำของประชาชน” การเกิดขึ้นของคลังข้อมูลออนไลน์ งานศิลปะ ประติมากรรมเชิงการเมือง และการรื้อฟื้นเหตุการณ์ในพื้นที่สาธารณะ สะท้อนว่าความทรงจำร่วมยังคงเป็นสนามการเมืองที่มีพลวัตสูง การต่อสู้เชิงความทรงจำจึงไม่เพียงเกี่ยวข้องกับอดีต หากยังเป็นการกำหนดทิศทางของปัจจุบันและอนาคตของประชาธิปไตยไทยในระดับโครงสร้าง

2.3 ความเงียบในฐานะอำนาจ (Silence as Power)

โดยทั่วไป “ความเงียบ” มักถูกเข้าใจในฐานะการไม่พูด การวางเฉย หรือการขาดการสื่อสาร อย่างไรก็ตาม ในทางสังคมศาสตร์และทฤษฎีอำนาจ ความเงียบไม่ได้เป็นเพียงสภาวะว่างเปล่าของถ้อยคำ หากแต่เป็น “เทคโนโลยีของอำนาจ” (Technology of power) ที่ทำงานผ่านการกำหนดว่าใครสามารถพูดได้ เรื่องใดสามารถถูกพูดถึง และเรื่องใดควรถูกทำให้เงียบหายไปจากพื้นที่สาธารณะ มิเชล ฟูโกต์ ชี้ว่าอำนาจไม่ได้ดำรงอยู่ผ่านสิ่งที่ถูกกล่าวออกมาเท่านั้น แต่อยู่ในสิ่งที่ “ไม่ถูกอนุญาตให้กล่าว” ด้วย (Foucault, 1978) ความเงียบจึงไม่ใช่ความว่าง หากเป็นองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของระบอบความจริง (Regime of truth)

ในมิติเดียวกัน ปีแอร์ บูร์ดิเยอ อธิบายว่าความเงียบเป็นส่วนหนึ่งของ “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic violence) ที่ทำงานผ่านความเคยชิน บรรทัดฐาน และการยอมรับโดยไม่รู้ตัว (Bourdieu, 1991) ผู้ที่อยู่ในสถานะด้อยอำนาจมักถูกทำให้เชื่อว่า “การไม่พูด” คือความเหมาะสม ความสุภาพ หรือความปลอดภัย ขณะที่ผู้มีอำนาจสามารถนิยามกรอบการสนทนาได้อย่างเสรี กลไกเช่นนี้ทำให้ความเงียบไม่ใช่เพียงผลของความกลัวส่วนบุคคล หากแต่เป็นผลผลิตของโครงสร้างอำนาจทางสังคมที่ฝังลึก

ในบริบทของความทรงจำและประวัติศาสตร์ ความเงียบยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการอดีต เหตุการณ์ความรุนแรงจำนวนมากไม่ถูกพูดถึงอย่างเปิดเผย ไม่ปรากฏในตำราเรียนอย่างเป็นระบบ และไม่ถูกยอมรับในฐานะ “ความผิด” ของรัฐ กระบวนการเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “การลืมเชิงจัดการ” (Managed forgetting) ซึ่งชี้ว่า ความเงียบมิได้เกิดขึ้นเอง หากถูกผลิตซ้ำผ่านสถาบันการศึกษา สื่อ และวาทกรรมความมั่นคง³ (Araújo, & dos Santos, 2009) การไม่พูดถึงความรุนแรงจึงไม่ใช่เพียงการหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง แต่เป็นการผลิตซ้ำความชอบธรรม (Legitimacy) ของโครงสร้างอำนาจเดิม

เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดบาดแผลทางวัฒนธรรม (Cultural trauma) ของอเล็กซานเดอร์ จะเห็นได้ว่าความเงียบคืออุปสรรคสำคัญต่อกระบวนการทำให้ “ความทุกข์กลายเป็นความหมายร่วมของสังคม” (Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser, & Sztopka, 2004) หากประสบการณ์ของเหยื่อไม่สามารถถูกเล่า ไม่สามารถถูกยอมรับในพื้นที่สาธารณะ บาดแผลนั้นย่อมไม่อาจขยับจากระดับปัจเจกไปสู่การเยียวยาในระดับโครงสร้างได้ ความเงียบจึงไม่เพียงกดทับความจริง แต่ยังปิดกั้นหนทางไปสู่ความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน (Transitional justice) ในสังคมไทย ความเงียบยังถูกทำให้เป็น “คุณธรรมทางวัฒนธรรม” ผ่านวาทกรรมเรื่องความสงบ ความสามัคคี และความกตัญญูต่ออำนาจ ความขัดแย้งทางการเมืองจำนวนมากจึงถูกแปลความใหม่ให้กลายเป็น “เรื่องที่ไม่ควรพูดถึง” หรือ “เรื่อง que ควรปล่อยผ่านไปเพื่อความปรองดอง” กระบวนการเช่นนี้ทำให้ความเงียบไม่ใช่เพียงผลของการบังคับโดยตรงจากรัฐ หากแต่เป็นผลของการทำให้อำนาจกลายเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวัน (Normalization of power) ซึ่งยิ่งตอกย้ำให้ “การไม่พูด” กลายเป็นกลไกสำคัญในการธำรงรักษาระเบียบอำนาจทางการเมืองและสังคมไทย

2.4 บาดแผลทางวัฒนธรรม (Cultural Trauma)

แนวคิดเรื่อง “บาดแผลทางวัฒนธรรม” ได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายว่า เหตุการณ์ความรุนแรงหรือความสูญเสียในอดีตจะกลายเป็น “บาดแผลร่วมของสังคม” ได้อย่างไร เจฟฟรีย์ อเล็กซานเดอร์ เสนอว่าบาดแผลทางวัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติจากตัวเหตุการณ์เอง หากแต่เกิดจาก “กระบวนการทำให้ความทุกข์มีความหมายร่วม” (Meaning-making process) ผ่านการเล่าเรื่อง การสื่อสาร และการยอมรับในพื้นที่สาธารณะ (Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser, & Sztompka, 2004) กล่าวอีกนัยหนึ่งเหยื่อไม่ได้เกิดจากเหตุการณ์เพียงลำพัง แต่เกิดจากการที่สังคมตีความว่าเหตุการณ์นั้นเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างร้ายแรง

กระบวนการก่อรูปบาดแผลทางวัฒนธรรมประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญหลายประการ ได้แก่ การนิยามว่า “ใครคือเหยื่อ” (Who are the victims) “ใครคือผู้กระทำ” (Who is responsible) และ “เหตุการณ์นั้นมีความหมายอย่างไรต่ออัตลักษณ์ของสังคม” (Eyerman, 2001) หากองค์ประกอบเหล่านี้ถูกปิดกั้น บิดเบือน หรือทำให้คลุมเครือ บาดแผลย่อมไม่สามารถก่อตัวในระดับสังคมได้อย่างสมบูรณ์ และความรุนแรงจะถูกผลักให้กลายเป็นเพียง “ความทรงจำส่วนบุคคล” ที่ไร้พลังทางการเมืองและศีลธรรม

เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดความเจ็บในฐานอำนาจ จะเห็นได้ว่าความเจ็บคือเงื่อนไขสำคัญที่ขัดขวางการก่อตัวของบาดแผลทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ หากประสบการณ์ของเหยื่อไม่สามารถถูกเล่า ถูกบันทึก และถูกยอมรับในฐานความจริงร่วมของสังคม บาดแผลย่อมไม่อาจขยับจากระดับปัจเจกไปสู่ระดับโครงสร้างได้³ (Araújo, & dos Santos, 2009) ในบริบทเช่นนี้ความเจ็บจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียง “กลบอดีต” แต่ยังทำลายเงื่อนไขพื้นฐานของความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน (Transitional justice)

กรณีศึกษาหลายประเทศสะท้อนให้เห็นว่าการยอมรับบาดแผลทางวัฒนธรรมเป็นจุดตั้งต้นของการฟื้นฟูศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ของเหยื่อ ตัวอย่างเช่นกระบวนการของคณะกรรมการค้นหาความจริงและการปรองดอง (Truth and Reconciliation Commission) ในแอฟริกาใต้ หรือการยอมรับความผิดของรัฐเยอรมนีต่ออาชญากรรมยูกนาซี ล้วนตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า “ความจริงต้องถูกเปิดเผยก่อนความปรองดองจึงจะเป็นไปได้” ในกรอบนี้ บาดแผลทางวัฒนธรรมจึงไม่ใช่อุปสรรคต่อสันติภาพ หากเป็นเงื่อนไขของสันติภาพที่ยั่งยืน

ในทางตรงกันข้ามบริบทสังคมไทยกลับสะท้อนภาวะ “บาดแผลที่ไม่ถูกยอมรับ” (Unacknowledged trauma) เหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองจำนวนมากไม่ถูกสถาปนาในฐานความผิดพลาดของรัฐ ไม่ถูกเยียวยาอย่างจริงจัง และไม่ถูกบันทึกในความทรงจำสาธารณะอย่างเป็นทางการ สภาวะเช่นนี้ทำให้บาดแผลดำรงอยู่อย่างเงิบงันในระดับปัจเจกและชุมชน ขณะที่ในระดับรัฐกลับคงไว้ซึ่งวาทกรรมความสงบและความสมานฉันท์ที่ไม่แตะต้องความจริง การไม่ยอมรับบาดแผลจึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ความรุนแรงสามารถย้อนกลับมาได้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าในประวัติศาสตร์การเมืองไทย

3. พัฒนาการของความทรงจำและความเจ็บในประวัติศาสตร์การเมืองไทย

3.1 ความทรงจำทางการเมืองในฐานะสนามต่อสู้ทางอำนาจ

ความทรงจำทางการเมืองในสังคมไทยมิได้เป็นเพียงการจดจำเหตุการณ์ในอดีตอย่างเป็นกลาง หากแต่เป็น “สนามต่อสู้” ทางอำนาจระหว่างรัฐ ชนชั้นนำ และภาคประชาชน ในการนิยามว่าเหตุการณ์ใดควรถูกจดจำ เหตุการณ์ใดควรถูกลบเลือน และเหตุการณ์ใดควรถูกทำให้ “เจ็บหาย” ไปจากพื้นที่สาธารณะ งานของธงชัย วินิจจะกูล ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เหตุการณ์สังหารหมู่ 6 ตุลาคม 2519 มิได้ถูก “ลืม” ไปตามกาลเวลา หากแต่ถูก “ทำให้ลืม” ผ่านกลไกทางรัฐ สถาบันการศึกษา และวาทกรรมความมั่นคง (Winichakul, 2020) ความเจ็บจึงไม่ได้เป็นเพียงการขาดเสียง แต่เป็นผลผลิตของโครงสร้างอำนาจที่เลือกนิยามความหมายของอดีต ในทำนองเดียวกัน งานของมุสิกาวงศ์ (Musikawong, 2006) อธิบายว่าความทรงจำเกี่ยวกับ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ถูกจัดวางอย่างไม่สมดุลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดย 14 ตุลาคมมักถูกนำเสนอในฐานะ “ชัยชนะของประชาธิปไตย” ขณะที่ 6 ตุลาคมกลับถูกทำให้อยู่ในสภาวะคลุมเครือ ไม่ถูกพูดถึงในเชิงโครงสร้างความรุนแรงของรัฐ ความไม่สมดุลนี้สะท้อนว่าความทรงจำไม่ใช่เรื่องของอดีตเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของการเมืองในปัจจุบัน

กล่าวได้ว่าในสังคมไทย “ความทรงจำ” ไม่เคยดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจาก “ความเจ็บ” หากแต่ทั้งสองภาวะดำรงอยู่ร่วมกันในฐานะกลไกควบคุมความหมายของประวัติศาสตร์ และเป็นฐานรองรับความชอบธรรมของอำนาจรัฐในแต่ละยุคสมัย

3.2 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516: ความทรงจำของชัยชนะและการทำให้ความเจ็บปวดจางหาย

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถูกยกให้เป็นหมุดหมายสำคัญของการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยในสังคมไทย และถูกทำให้เป็น “ความทรงจำเชิงบวก” ของการลุกขึ้นต่อสู้กับเผด็จการทหาร งานศึกษาของทริงกัน (Turingan, 2024) แสดงให้เห็นว่าการสร้างอนุสรณ์สถาน 14 ตุลาคม และการใช้พื้นที่ดังกล่าวโดยขบวนการนักศึกษาในปี 2563 เป็นตัวอย่างของ “ความทรงจำที่ยังมีชีวิต” (Living memory) ซึ่งถูกนำกลับมาใช้อย่างมีนัยทางการเมืองในบริบทใหม่

อย่างไรก็ตาม การทำให้ 14 ตุลาเป็นความทรงจำของ “ชัยชนะ” ก็แลกมากับการลดทอนความซับซ้อนของความสูญเสีย ความรุนแรง และความผิดพลาดในกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง ความทรงจำแบบเชิดชู (Celebratory memory) มีส่วนทำให้โครงสร้างอำนาจที่ยังดำรงอยู่หลัง 2516 ไม่ถูกตั้งคำถามอย่างถึงราก กล่าวได้ว่า 14 ตุลาคมถูกทำให้ “จำได้” ในแบบที่ไม่สั่นคลอนโครงสร้างอำนาจเดิมมากนัก พัฒนาการของความทรงจำในกรณี 14 ตุลาจึงสะท้อนให้เห็นว่า แม้สังคมไทยจะเปิดพื้นที่ให้ “การจดจำ” บางชุดดำรงอยู่ได้ แต่ก็เป็นการจดจำภายใต้กรอบความหมายที่สอดคล้องกับระเบียบอำนาจในแต่ละยุค

3.3 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519: ความเจ็บ ความกลัว และการไม่ต้องรับผิดชอบ

ตรงกันข้ามกับ 14 ตุลาคม เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ถูกผลักออกจากความทรงจำสาธารณะมาอย่างยาวนาน งานของวินิจจะกูล (Winichakul, 2020) วิเคราะห์ว่าความเจ็บเกี่ยวกับ 6 ตุลาคมมิได้เกิดจากการ

หลงลืมโดยธรรมชาติ แต่เป็นผลของการสร้างวาทกรรม “ความจำเป็นทางความมั่นคง” เพื่อทำให้ความรุนแรงของรัฐกลายเป็นเรื่องที่ไม่อาจถูกพูดถึงอย่างเปิดเผยได้

นอกจากนี้งานของเรืองसान (Ruangsarn, 2019) ยังชี้ให้เห็นว่า กระบวนการยุติธรรมหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคล้มเหลวอย่างเป็นระบบทั้งในระดับการสอบสวน การดำเนินคดี และการเอาผิดผู้กระทำผิด ความล้มเหลวเชิงโครงสร้างนี้ทำให้ความเจ็บไม่ได้เป็นเพียงสภาวะทางวัฒนธรรม แต่กลายเป็น “โครงสร้างของการลอยนวลพ้นผิด” (Structure of impunity) ที่ฝังรากลึกในสังคมไทย ความเจ็บในกรณี 6 ตุลาจึงไม่ใช่ความว่างเปล่า หากแต่เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยอำนาจ ความกลัว และบาดแผลทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ได้รับการเยียวยาอย่างแท้จริง

3.4 สื่อ ภาพถ่าย และการต่อสู้เหนือการจดจำ

บทบาทของ “ภาพถ่าย” และ “สื่อ” เป็นอีกกลไกสำคัญที่กำหนดว่าความทรงจำทางการเมืองจะดำรงอยู่หรือถูกทำให้เลือนหาย งานของแซคารี (Zackari, 2021) วิเคราะห์ว่า ภาพถ่ายจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 มีชะตากรรมทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ภาพจาก 14 ตุลาคมถูกนำมาเผยแพร่ซ้ำอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ภาพจาก 6 ตุลาคมจำนวนมากถูกเก็บงำ ถูกเซ็นเซอร์ หรือถูกลดทอนความโหดร้ายผ่านการจัดวางในสื่อกระแสหลัก

ความแตกต่างนี้สะท้อนว่า สื่อมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียง “ผู้บันทึกประวัติศาสตร์” แต่เป็น “ผู้คัดเลือกความทรงจำ” (Selector of memory) อย่างมีนัยทางการเมือง การมองเห็นหรือมองไม่เห็นของภาพความรุนแรง มีผลโดยตรงต่อการรับรู้ของสาธารณะว่าเหตุการณ์ใดคือ “บาดแผลของชาติ” และเหตุการณ์ใดควรถูกกันออกไปจากความทรงจำร่วม ในยุคดิจิทัลบทบาทของสื่อทางเลือกและโซเชียลมีเดียเริ่มเข้ามาท้าทายการผูกขาดความทรงจำของรัฐ แต่ขณะเดียวกันก็เผชิญกับการควบคุมใหม่ในรูปแบบของกฎหมาย ความมั่นคงไซเบอร์ และการดำเนินคดีทางการเมือง

3.5 อนุสาวรีย์ ความทรงจำเชิงพื้นที่ และการเมืองของการบังคับให้ลืม

จันทร์โรจน์กิจ (Chanrochanakit, 2025) เสนอแนวคิด “การเมืองของอนุสาวรีย์” (Politics of monuments) เพื่ออธิบายว่า พื้นที่สาธารณะ อนุสาวรีย์ และสถาปัตยกรรมแห่งความทรงจำ เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดว่าประวัติศาสตร์แบบใดควรถูกยกย่อง และประวัติศาสตร์แบบใดควรถูกกลบฝัง การรื้อถอน เปลี่ยนชื่อ หรือแปรความหมายของอนุสาวรีย์ในหลายช่วงเวลา สะท้อนกระบวนการ “การบังคับให้ลืม” (Forced-forgetting) อย่างเป็นระบบ ในบริบทไทย อนุสาวรีย์ 14 ตุลาคมสามารถดำรงอยู่ได้ในพื้นที่เมือง แต่ความพยายามสร้างอนุสรณ์เกี่ยวกับ 6 ตุลามกลับเผชิญข้อจำกัดทั้งเชิงกฎหมายและการเมืองอย่างต่อเนื่อง สิ่งนี้สะท้อนว่า “ความทรงจำเชิงพื้นที่” มิใช่สิ่งที่ประชาชนสามารถกำหนดได้อย่างเสรี หากแต่ถูกกำกับควบคุมผ่านอำนาจรัฐอย่างใกล้ชิด

3.6 คนรุ่นหลังกับการรื้อฟื้นความทรงจำที่ถูกทำให้เงียบ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะหลังปี 2563 ความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ได้ถูกนำกลับมาพูดถึงอย่างกว้างขวางโดยขบวนการคนรุ่นใหม่ ดังที่ปรากฏในงานสื่อและบทความสาธารณะหลายชิ้น เช่น บทความ “‘6 ตุลา’ ของคนรุ่นหลัง: การเมืองที่เราไม่ได้ลืม” ซึ่งชี้ให้เห็นว่า คนรุ่นใหม่มีได้มอง 6 ตุลาคมเป็นเพียงอดีต หากแต่เป็น “โครงสร้างความรุนแรงที่ยังไม่จบสิ้น” ในปัจจุบัน การรื้อฟื้นความทรงจำของคนรุ่นหลังจึงไม่ได้เป็นเพียงการระลึกถึงผู้เสียชีวิต แต่เป็นการตั้งคำถามต่อรากฐานของอำนาจ ความชอบธรรมของรัฐ และความล้มเหลวของความยุติธรรมเชิงโครงสร้าง พัฒนาการในระยะหลังนี้สะท้อนว่า ความเงียบที่เคยครอบงำสังคมไทยมาอย่างยาวนานเริ่มถูกสั่นคลอนอย่างมีนัยสำคัญ

4.ผลกระทบของการเมืองของความเงียบต่อประชาธิปไตยไทย

การเมืองของความเงียบมิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมหรือจริยธรรมของสังคม หากแต่เป็นกลไกเชิงโครงสร้างที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของระบอบประชาธิปไตย หลักนิติรัฐ และความชอบธรรมของอำนาจรัฐ ในบริบทของสังคมไทย ความเงียบเกี่ยวกับเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมือง โดยเฉพาะกรณี 6 ตุลาคม 2519 และเหตุการณ์ปราบปรามการชุมนุมในช่วงเวลาต่อมา ได้ทำให้กระบวนการยุติธรรมไม่อาจทำงานได้อย่างสมบูรณ์ และเปิดทางให้ “วัฒนธรรมการลอยนวลพ้นผิด” (Impunity) ฝังรากลึกในโครงสร้างรัฐ บทนี้มุ่งวิเคราะห์ผลกระทบของการเมืองของความเงียบต่อประชาธิปไตยไทยในสามมิติหลัก ได้แก่ วัฒนธรรมความรับผิดชอบ วงจรความรุนแรงซ้ำซ้อน และความเปราะบางของรัฐธรรมาภิบาลกับหลักนิติรัฐ

4.1 ความเงียบกับการทำลายวัฒนธรรมความรับผิดชอบ (Accountability) ไม่มีผู้กระทำผิดเท่ากับไม่มี ความยุติธรรม

หนึ่งในผลกระทบที่รุนแรงที่สุดของการเมืองของความเงียบต่อประชาธิปไตยไทย คือการบ่อนทำลาย “วัฒนธรรมความรับผิดชอบ” (Accountability) ของรัฐต่อประชาชน เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของสถานะที่มีการใช้ความรุนแรงอย่างร้ายแรงโดยรัฐ แต่ไม่ปรากฏการนำผู้กระทำผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอย่างแท้จริง การไม่มีผู้ต้องรับผิดชอบในเชิงกฎหมาย ไม่เพียงทำให้ความเป็นธรรมต่อเหยื่อและครอบครัวไม่เกิดขึ้น หากแต่ยังส่งสัญญาณเชิงโครงสร้างว่า อำนาจรัฐสามารถใช้ความรุนแรงได้โดยไม่ต้องรับผลทางกฎหมาย

รายงานและบทวิเคราะห์ของไอลอว์ (iLaw, 2020) ชี้ให้เห็นว่า เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้พัฒนาการประชาธิปไตยไทยเข้าสู่ภาวะ “ถดถอย” โดยตรง เพราะความรุนแรงของรัฐไม่ได้ถูกตรวจสอบย้อนหลังอย่างจริงจัง ส่งผลให้การรัฐประหารและการใช้อำนาจนอกระบบกลายเป็นสิ่งที่เกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยแทบไม่ต้องเผชิญกับความรับผิดชอบทางการเมืองและกฎหมาย ในทำนองเดียวกันแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย (Amnesty International Thailand, 2024) สะท้อนว่า การละเมิดสิทธิมนุษยชนในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ไม่เคยได้รับการเยียวยาในระดับโครงสร้าง ไม่มีการยอมรับความจริงอย่างเป็นทางการจากรัฐอย่างเป็นทางการ

ระบบ และไม่มีกลไกที่ทำให้ผู้สั่งการหรือผู้ปฏิบัติการต้องรับผิดชอบ ความเจ็บปวดในลักษณะนี้จึงมิใช่เพียงการ “ไม่พูดถึงอดีต” แต่คือการยิวจรรยาบรรณรับผิดชอบในตัวเอง

งานวิจัยของเรืองसान (Ruangsang, 2019) ยังสะท้อนว่า ภาคประชาสังคมไทยพยายามผลักดันให้เกิดความรับผิดชอบของรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง แต่กลับถูกจำกัดด้วยกรอบวาทกรรมของ “ความปรองดอง” และ “การให้อภัย” ที่ถูกนำมาใช้แทนการเปิดเผยความจริงและการลงโทษผู้กระทำผิด ผลลัพธ์คือ วัฒนธรรมทางการเมืองที่รัฐไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อการใช้อำนาจรุนแรงของตนเองอย่างแท้จริง ในระบอบประชาธิปไตย ความรับผิดชอบคือหัวใจของความชอบธรรม (Legitimacy) ของอำนาจรัฐ เมื่อความเจ็บปวดแทนความจริงและการล่อนวลพ้นผิดทดแทนความยุติธรรม ประชาธิปไตยจึงค่อย ๆ กลายเป็นเพียงกลไกเชิงรูปแบบ ขาดแก่นสารด้านสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

4.2 ความเจ็บปวดกับความรุนแรงซ้ำซ้อนเมื่ออดีตไม่ถูกคลี่คลาย ความรุนแรงจึงย้อนกลับมา

การไม่คลี่คลายอดีตด้วยความจริงและความยุติธรรม มิได้ทำให้ความรุนแรงยุติลง หากแต่กลับสร้างเงื่อนไขให้ความรุนแรงเกิดซ้ำในรูปแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง งานของ TLHR (2019) วิเคราะห์ว่า ประเทศไทยได้พัฒนากลไก “การประกอบสร้างความชอบธรรมให้กับความรุนแรง” ผ่านวาทกรรมด้านความมั่นคง ความสงบเรียบร้อย และการป้องกันภัยต่อรัฐ ซึ่งถูกนำมาใช้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าในการสลายการชุมนุมของประชาชน

ความรุนแรงในปี 2519 มิได้ถูกทำให้เป็น “บทเรียนร่วม” ของสังคม หากแต่ถูกผลักออกจากพื้นที่ความทรงจำกระแสหลัก ทำให้รัฐสามารถใช้ตรรกะชุดเดิมในการอธิบายความรุนแรงในปี 2535, 2553, และในเหตุการณ์การสลายการชุมนุมในช่วงหลังรัฐประหาร 2557 ได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่ถูกตั้งคำถามอย่างถึงราก CRCF Thailand (2025) ชี้ให้เห็นว่า แม้ภาคประชาชนจะพยายามผลักดันกระบวนการยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน (Transitional justice) มาโดยตลอด แต่รัฐกลับตอบสนองด้วยกระบวนการที่เน้น “การเปลี่ยนผ่านเชิงอำนาจ” มากกว่าการเปลี่ยนผ่านเชิงความยุติธรรม ความพยายามตั้งคณะกรรมการสอบสวนหลายครั้งจึงจบลงโดยไม่มีการเอาผิดเชิงโครงสร้างต่อผู้มีอำนาจตัวจริง

เมื่ออดีตไม่ถูกคลี่คลายอย่างแท้จริง ความเจ็บปวดและบาดแผลย่อมไม่ถูกเยียวยา และสังคมไม่เคยได้เรียนรู้จากความผิดพลาดของตนเอง ความเจ็บปวดจึงกลายเป็นเงื่อนไขที่เอื้อให้ความรุนแรงย้อนกลับมาในรูปแบบใหม่ ภายใต้วาทกรรมใหม่ แต่ด้วยโครงสร้างอำนาจเดิม ในบริบทนี้ การเมืองของความเจ็บปวดจึงมิใช่เพียงการลบอดีต หากแต่เป็นการ “คงสภาพความรุนแรงไว้ในโครงสร้าง” โดยไม่ต้องปรากฏในระดับเหตุการณ์เฉพาะหน้าเสมอไป

4.3 ความเจ็บปวดกับความเปราะบางของรัฐธรรมนูญและนิติรัฐเมื่อกฎหมายไร้พลังเมื่อความจริงไร้ที่ยืน

ในระบอบประชาธิปไตยแบบนิติรัฐ (Rule of law) กฎหมายจะมีความศักดิ์สิทธิ์ได้ก็ต่อเมื่อถูกบังคับใช้บนฐานของความจริง ความเสมอภาค และความรับผิดชอบ แต่ในสังคมที่การเมืองของความเจ็บปวดครอบงำ กฎหมายกลับถูกทำให้เป็นเพียงเครื่องมือเชิงเทคนิคที่สามารถถูกระงับ ใช้แบบเลือกปฏิบัติ หรือถูกตีความเพื่อปกป้องผู้มีอำนาจ

กรณี 6 ตุลาคม 2519 สะท้อนชัดว่า แม้รัฐธรรมนูญในยุคถัดมาจะรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น แต่กลับไม่สามารถรับประกันได้ว่าความจริงในอดีตจะได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ หรือจะนำไปสู่ความรับผิดชอบทางกฎหมายอย่างแท้จริงแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย ชี้ว่า การไม่ยอมเปิดเผยความจริงอย่างครบถ้วน ทำให้สิทธิของเหยื่อถูกทำให้ “ไร้ที่ยืน” ในระบบกฎหมาย

TLHR (2019) ยังแสดงให้เห็นว่าหลังเหตุการณ์ความรุนแรง รัฐมักเร่งสร้างกระบวนการทางกฎหมายเพื่อ “กล่อมเกลาคความชอบธรรม” ของการใช้กำลัง มากกว่าการคุ้มครองสิทธิของประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย ภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้ รัฐธรรมนูญจึงกลายเป็นเพียงตัวบทที่สวยงาม แต่ไร้พลังในการคุ้มครองประชาชนอย่างแท้จริงในยามวิกฤต

เมื่อความจริงไม่ถูกยอมรับอย่างเป็นทางการ กฎหมายย่อมขาดฐานความชอบธรรมเชิงศีลธรรม และเมื่อกฎหมายขาดความชอบธรรม นิติรัฐก็ย่อมสั่นคลอนในระดับโครงสร้าง ประชาชนจึงไม่อาจไว้วางใจว่ากฎหมายจะยืนอยู่ข้างความเป็นธรรมในระยะยาว กล่าวโดยสรุป การเมืองของความเจ็บส่งผลกระทบต่อประชาธิปไตยไทยอย่างลึกซึ้งในอย่างน้อยสามมิติ ได้แก่ (1) การทำลายวัฒนธรรมความรับผิดชอบของรัฐ (2) การทำให้วงจรความรุนแรงทางการเมืองเกิดซ้ำอย่างไม่สิ้นสุด และ (3) การบ่อนทำลายพลังของรัฐธรรมนูญและหลักนิติรัฐในเชิงโครงสร้าง ในสังคมที่ความจริงไม่อาจถูกพูดอย่างเสรี ความยุติธรรมย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง และประชาธิปไตยย่อมดำรงอยู่ได้เพียงในเชิงรูปแบบ หากปราศจากแก่นสารของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ดีในวรรณกรรมทางทฤษฎีและการเมืองของความทรงจำ ยังมีแนวคิดอีกสายหนึ่งที่ตั้งคำถามต่อการเปิดอดีตในทุกบริบท โดยมองว่าการรื้อฟื้นความทรงจำเกี่ยวกับความรุนแรงหรือความขัดแย้งในอดีต อาจส่งผลให้ความแตกแยกทางสังคมทวีความรุนแรงขึ้น และบั่นทอนเสถียรภาพทางการเมือง แนวคิดดังกล่าวมักเน้นคุณค่าของ “ความเจ็บ” หรือการไม่พูดถึงอดีตในฐานะกลไกการประนีประนอมทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมที่ยังเปราะบางต่อความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในเชิงวิพากษ์ แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความเจ็บดังกล่าวมีข้อจำกัดสำคัญ คือมักละเลยความไม่สมดุลของอำนาจในการกำหนดว่า “ใครมีสิทธิจำ” และ “ใครถูกบังคับให้ลืม” การรักษาความเจ็บจึงมิได้เป็นกระบวนการที่เป็นกลาง หากแต่สามารถทำหน้าที่คงไว้ซึ่งโครงสร้างอำนาจและความไม่เป็นธรรมในสังคมได้ บทความนี้จึงเห็นว่า แม้การเปิดอดีตอาจก่อให้เกิดความตึงเครียดในระยะสั้น แต่การไม่เปิดพื้นที่ให้กับความทรงจำของผู้ถูกระทำ ย่อมทำให้การปรองดองและความยุติธรรมเชิงโครงสร้างไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

5.เปรียบเทียบกับต่างประเทศ: ความทรงจำ ความจริง และความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน

5.1 กรณีคณะกรรมการค้นหาความจริงและการปรองดอง (Truth and Reconciliation Commission-TRC) ของแอฟริกาใต้: การเปิดพื้นที่ความจริงกับการล้างแค้น

กระบวนการ**คณะกรรมการค้นหาความจริงและการปรองดอง** ของแอฟริกาใต้ ถือเป็นหนึ่งในต้นแบบสำคัญของแนวคิด ความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน (Transitional justice) ที่พยายามสร้างดุลยภาพระหว่าง “ความจริง”, “การให้อภัย”, และ “การไม่ใช่ความรุนแรงตอบโต้” หลังการสิ้นสุดระบอบแบ่งแยกสีผิว (Apartheid) โดยหัวใจของการค้นหาความจริงและการปรองดอง คือการเปิดพื้นที่สาธารณะให้เหยื่อและผู้กระทำความผิดสามารถบอกเล่าความจริงอย่างเปิดเผยต่อสังคม (Marais, 2021) หลักการสำคัญไม่ใช่การลงโทษเชิงจารีตแบบศาลอาญา แต่เป็นการใช้ “ความจริง” เป็นเครื่องมือฟื้นฟูศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเหยื่อ และทำลายโครงสร้างการปกปิดของรัฐในอดีต

การค้นหาความจริงและการปรองดอง ของแอฟริกาใต้ยังมีลักษณะเด่นตรงที่ยอมให้มีการนิรโทษกรรมแบบมีเงื่อนไข กล่าวคือผู้กระทำความผิดสามารถพ้นโทษได้ก็ต่อเมื่อเปิดเผยความจริงทั้งหมดต่อสาธารณะ ซึ่งทำให้ “ความจริง” กลายเป็นเงื่อนไขของการอภัยไม่ใช่เครื่องมือของการลืมน (Marais, 2021) กลไกเช่นนี้ช่วยลดโอกาสของ “การล้างแค้นทางการเมือง” และเปลี่ยนทิศทางการสังคมจากวงจรการตอบโต้ ไปสู่การเผชิญหน้ากับอดีตร่วมกันอย่างมีหลักศีลธรรมรองรับ

ในระยะยาว กระบวนการการค้นหาความจริงและการปรองดอง ยังนำไปสู่การสร้าง โครงสร้างความทรงจำของสังคม (Memory infrastructure) ผ่านพิพิธภัณฑ์ อนุสรณ์สถาน งานรำลึก และหลักสูตรการศึกษา ซึ่งทำให้การละเมิดสิทธิมนุษยชนในอดีตไม่ถูกทำให้เงียบหายไปจากความทรงจำสาธารณะ (Grunebaum, 2011) แม้ TRC จะมีข้อจำกัดในด้านการเยียวยาทางเศรษฐกิจและความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้างที่ยังคงอยู่ แต่ในเชิง “การเมืองของความทรงจำ” แอฟริกาใต้ได้เลือกเส้นทางของ “การพูดความจริงเพื่อไม่ให้ความรุนแรงหวนกลับมาอีก”

5.2 กรณีเยอรมนีกับอดีตนาซี: การยอมรับความผิดคือฐานศักดิ์ศรีชาติใหม่

กรณีเยอรมนีหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นตัวอย่างของรัฐที่เลือก “เผชิญหน้ากับอดีตของตนเอง” อย่างเป็นระบบผ่านแนวคิดที่เรียกว่า Vergangenheitsbewältigung หรือ “การจัดการกับอดีตที่บอบช้ำ” ซึ่งครอบคลุมทั้งการดำเนินคดีอาชญากรรมสงคราม การชดเชยเหยื่อ การปฏิรูปการศึกษา และการสร้างวัฒนธรรมความทรงจำในพื้นที่สาธารณะ (Wüstenberg, 2020)

สิ่งสำคัญคือการยอมรับความผิดของรัฐเยอรมันต่ออาชญากรรมยิวคนซี ไม่ได้ทำให้ศักดิ์ศรีของชาติเสื่อมถอย ตรงกันข้ามกลับกลายเป็นรากฐานใหม่ของศีลธรรมทางการเมือง ที่ทำให้เยอรมนีได้รับความเชื่อถือในประชาคมโลก ว่าประเทศสามารถเรียนรู้จากความผิดพลาด และไม่ปล่อยให้ความรุนแรงเชิงอำนาจกลายเป็นเรื่องปกติอีกต่อไป (Haldemann, 2024)

ภาคประชาสังคมในเยอรมนีมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อน “การเมืองของความทรงจำ” ผ่านการเรียกร้องให้เปิดแฟ้มเอกสาร การรื้อฟื้นความจริงเกี่ยวกับ Holocaust และการตั้งคำถามต่อรัฐอย่างต่อเนื่อง (Wüstenberg, 2020) ความทรงจำจึงไม่ใช่เรื่องของรัฐฝ่ายเดียว แต่เป็นพื้นที่ของการต่อสู้เชิงศีลธรรมในสังคม ซึ่งนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมความรับผิดชอบ (Culture of accountability) อย่างยั่งยืนอย่างไรก็ตาม งานศึกษาร่วมสมัย

ยังเตือนว่า แม้เยอรมนีจะประสบความสำเร็จอย่างสูงในการจัดการอดีต แต่ “การเมืองของความทรงจำ” ก็ยังคงเป็นสนามต่อสู้ โดยเฉพาะเมื่อกระแสการเมืองชาตินิยมขจัดพยายามบิดเบือนหรือลดทอนความรุนแรงของอดีตนาซี (Berghof Foundation, 2022) สิ่งนี้สะท้อนว่า “การจำ” ต้องอาศัยการปกป้องอย่างต่อเนื่อง มิใช่ความสำเร็จถาวร

5.3 บทเรียนที่สังคมไทยยังไม่เรียนรู้: ไทยเลือก “ลืมเพื่อสงบ” โลกเลือก “จำเพื่อไม่ให้ซ้ำ”

เมื่อเปรียบเทียบกับแอฟริกาใต้และเยอรมนี จะเห็นว่าสังคมไทยเลือกเส้นทางที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ไทยมักใช้ยุทธศาสตร์ “ลืมเพื่อความสะดวก” ผ่านการนิรโทษกรรม การไม่เปิดเผยความจริงอย่างเป็นระบบ และการลดทอนความรุนแรงในอดีตให้กลายเป็น “เหตุการณ์เฉพาะหน้า” แทนที่จะเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของอำนาจรัฐ ซึ่งแตกต่างจากตรรกะของความยุติธรรมเปลี่ยนผ่าน (Transitional justice) แบบสากลที่ถือว่า “สันติภาพที่ไม่ยืนอยู่บนความจริง คือสันติภาพที่เปราะบาง”

บทเรียนจากแอฟริกาใต้ชี้ว่า ความจริงไม่ใช่ภัยต่อความสงบ หากแต่เป็นเงื่อนไขของความปรองดองที่ยั่งยืน (Marais, 2021; Grunebaum, 2011) ขณะที่บทเรียนจากเยอรมนียืนยันว่า การยอมรับความผิดในอดีตสามารถกลายเป็นฐานศักดิ์ศรีใหม่ของชาติได้ (Haldemann, 2024; Wüstenberg, 2020) ทว่าในกรณีไทย “ความทรงจำทางการเมือง” กลับถูกทำให้เป็นเรื่องต้องห้าม หรือถูกผลักให้เป็นความขัดแย้งเฉพาะกลุ่ม มากกว่าปัญหาศีลธรรมร่วมของสังคมทั้งระบบ

นอกจากนี้บทเรียนจากยุโรปยังสะท้อนว่า หากรัฐไม่สร้างโครงสร้างการคุ้มครองความทรงจำอย่างเป็นระบบ ความทรงจำก็อาจถูกบิดเบือนหรือครอบงำโดยอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสุดโต่งได้ (Berghof Foundation, 2022) ซึ่งในบริบทไทย ความเสี่ยงนี้ยิ่งทวีความรุนแรง เมื่อ “ความเงียบ” กลายเป็นบรรทัดฐานทางการเมือง และการตั้งคำถามต่ออดีตถูกเชื่อมโยงกับความผิดทางศีลธรรมหรือความมั่นคงของรัฐ ในเชิงสังเคราะห์ บทเรียนสำคัญที่สุดจากการเปรียบเทียบคือ สังคมที่เลือก “จำเพื่อไม่ให้ซ้ำ” จะมีต้นทุนในระยะสั้น แต่ได้รับเสถียรภาพทางศีลธรรมในระยะยาว ขณะที่สังคมที่เลือก “ลืมเพื่อความสะดวก” อาจดูสงบในระยะสั้น แต่กำลังสะสมเงื่อนไขของความรุนแรงซ้ำซ้อนในอนาคต บทเรียนนี้ชี้ให้เห็นว่า การเมืองของความเงียบในสังคมไทยมิใช่เพียงปัญหาทางวัฒนธรรม หากแต่เป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้างต่อประชาธิปไตยและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในระยะยาวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สรุป

บทความเรื่องความทรงจำร่วมกับการเมืองของความเงียบ: บาดแผลทางประวัติศาสตร์ในสังคมไทยร่วมสมัยได้แสดงให้เห็นว่า “ความเงียบ” มิได้เป็นเพียงสภาวะทางวัฒนธรรม หากแต่เป็น กลไกทางอำนาจ ที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างการเมือง กฎหมาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ความเงียบถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเลี่ยงความรับผิดชอบ ปิดบังความจริง และตัดตอนความยุติธรรม โดยเฉพาะในบริบทของความรุนแรงทางการเมืองและการละเมิดสิทธิมนุษยชน ผลการวิเคราะห์ ชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการของความทรงจำและความเงียบ

ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยดำเนินไปภายใต้ตรรกะ “ลืมหืมเพื่อความสะดวก” มากกว่าการเผชิญหน้ากับอดีตอย่างตรงไปตรงมา ส่งผลให้ความรุนแรงไม่เคยถูกคลี่คลายในเชิงโครงสร้าง และผลิตซ้ำในรูปแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง ในขณะที่แสดงให้เห็นว่า การเมืองของความเจ็บปวดบั่นทอนทำลายทั้งวัฒนธรรมความรับผิดชอบ วงจรความยุติธรรม และความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญและหลักนิติรัฐ จนทำให้กฎหมายกลายเป็นเพียงเครื่องมือเชิงพิธีกรรมที่ไม่สามารถคุ้มครองความจริงและศักดิ์ศรีของประชาชนได้อย่างแท้จริง เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาต่างประเทศ โดยเฉพาะแอฟริกาใต้และเยอรมนี พบว่าสังคมที่เลือก “เผชิญหน้ากับอดีต” ผ่านกลไกความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน การเปิดเผยความจริง และการสร้างวัฒนธรรมความทรงจำ สามารถเปลี่ยนอดีตอันบอบช้ำให้กลายเป็นฐานศีลธรรมใหม่ของรัฐและสังคมได้ ในทางกลับกัน สังคมไทยที่ยังเลือกเส้นทาง “ลืมหืมเพื่อสะดวก” กำลังสะสมต้นทุนทางศีลธรรมและการเมืองไว้กับอนาคต โดยยังไม่สามารถตัดวงจรของความรุนแรงและการละเมิดสิทธิได้อย่างแท้จริง

ในภาพรวมบทความนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาความเจ็บปวดในสังคมไทยไม่ใช่ปัญหาทางวัฒนธรรมเพียงลำพัง แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของอำนาจ ความยุติธรรม และประชาธิปไตย หากสังคมไทยยังไม่สามารถเปลี่ยน “ความเจ็บปวด” ให้เป็น “ความจริง” และ “ความทรงจำร่วม” ได้ ความเปราะบางของประชาธิปไตยไทยจะยังคงดำรงอยู่ต่อไปอย่างยากจะหลีกเลี่ยง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาทั้งหมด สามารถสังเคราะห์ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงโครงสร้างได้อย่างน้อย 5 ประการ ดังนี้

1) การจัดตั้งกลไกความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่านในบริบทไทยอย่างเป็นทางการ

รัฐไทยควรพิจารณาจัดตั้งกลไกเฉพาะด้านความยุติธรรมเชิงเปลี่ยนผ่าน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของคณะกรรมการความจริง (Truth Commission) หรือองค์กรอิสระด้านความทรงจำและความยุติธรรม เพื่อทำหน้าที่รวบรวมข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความรุนแรงทางการเมืองอย่างเป็นระบบ ภายใต้หลักการคุ้มครองเหยื่อและพยาน และไม่อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลใดรัฐบาลหนึ่งโดยตรง

2) การปฏิรูประบบกฎหมายให้ยึดโยงกับความจริงและความทรงจำทางสังคม

ควรยุติการใช้ “กฎหมายลอบอดีต” ในลักษณะนิรโทษกรรมแบบเหมารวมที่ตัดตอนความยุติธรรม และหันมาใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการเปิดเผยความจริง คุ้มครองผู้เสียหาย และสร้างหลักประกันว่าจะไม่เกิดการกระทำเช่นนั้นซ้ำอีก (Guarantee of non-recurrence)

3) การสร้างวัฒนธรรมความทรงจำผ่านการศึกษาและพื้นที่สาธารณะ

รัฐควรส่งเสริมให้ประวัติศาสตร์ความรุนแรงและการละเมิดสิทธิถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรการศึกษา พิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ์ และพื้นที่ความทรงจำร่วม เพื่อเปลี่ยนความทรงจำจาก “เรื่องต้องห้าม” ให้เป็น “บทเรียนร่วม” ของสังคม โดยเน้นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเหยื่อเป็นศูนย์กลาง

4) การคุ้มครองเสรีภาพในการตั้งคำถามต่ออดีต

เสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ประวัติศาสตร์และอำนาจรัฐในอดีตต้องได้รับการคุ้มครองอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในทางกฎหมาย ทางนโยบาย และในระดับวัฒนธรรมการเมือง เพื่อให้การรื้อฟื้นความทรงจำไม่ถูกตีตราเป็นภัยต่อความมั่นคงหรือศีลธรรมของชาติ

5) การเปลี่ยนกรอบคิดจาก “ความปรองดองเชิงเงียบ” สู่ “ความปรองดองเชิงความจริง”

สังคมไทยจำเป็นต้องเปลี่ยนกรอบคิดของการปรองดอง จากการหลีกเลี่ยงความจริงเพื่อรักษาความสงบชั่วคราว ไปสู่การยอมรับความจริงในฐานะเงื่อนไขของสันติภาพที่ยั่งยืน มิฉะนั้น ความปรองดองที่ปราศจากความจริงจะเป็นเพียงการกดทับความขัดแย้งไว้ใต้พรม และรอวันปะทุขึ้นอีกครั้ง

เอกสารอ้างอิง

- Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P. (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. University of California Press.
- Amnesty International Thailand. (2024). สิทธิมนุษยชนถูกละเมิดอย่างไรใน 6 ตุลา. แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย.
- Araújo, M. P. N., & dos Santos, M. S. (2009). *History, Memory and Forgetting: Political Implications*. RCCS Annual Review, (1). <https://doi.org/10.4000/rccsar.157>
- Siddhi-Issara Foundation . (2024). *Revolutionary Objects: An Archive to Keep the Conversation Going*. Siddhi-Issara Foundation. <https://sis.or.th/en/revolutionary-objects/>
- Araújo, M. P. N., & dos Santos, M. S. (2009). *History, Memory and Forgetting: Political Implications*. RCCS Annual Review.
- Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization*. Cambridge University Press.
- Bangkok Biz News. (2020, October 6). ‘6 ตุลา’ ของคนรุ่นหลัง: การเมืองที่เราไม่ได้ลืม.
- Berghof Foundation & Global Learning Hub for Transitional Justice and Reconciliation. (2022). *The rise of far-right memory politics: A global perspective*. Policy Brief.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
- Chanrochanakit, P. (2025). The politics of monuments: Fighting over remembering and forced-forgetting in Thailand. Conference paper, Ca’ Foscari University of Venice.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press.
- Crawford, A. (2025). *Banal revolutionary objects: Counter-memory and the materialization of*

- Khana Ratsadon in Thailand*. Modern Asian Studies.
<https://doi.org/10.1017/S0026749X25101522>
- CRCF Thailand. (2025, October 6). 6 ตุลาคม 2519 กับความเป็นธรรมที่พยายาม “เปลี่ยน” แต่ไม่เคย “ผ่าน”.
- Eyerman, R. (2001). *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. Cambridge University Press.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*. Pantheon Books.
- Grunebaum, H. (Ed.). (2011). *Memorializing the past: Everyday life in South Africa after the Truth and Reconciliation Commission*. Routledge.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press.
- Haldemann, F. (2024). Transitional justice and the legacy of the Second World War. *International Journal of Transitional Justice*, 18(2), 337–356.
- iLaw. (2020, October 5). ถอดบทเรียน “6 ตุลา” การเติบโตและถดถอยของประชาธิปไตย. iLaw.
- Marais, A. (2021). Reflections on the work of the Truth and Reconciliation Commission in South Africa: Memory, counter-memory and restorative justice. In *Just memories: Remembrance and restoration in the aftermath of political violence*. Cambridge University Press.
- Musikawong, S. (2006). Thai democracy and the October (1973–1976) events. *Inter-Asia Cultural Studies*, 7(4), 713–716.
- Ruangsan, N. (2019). The role of civil society in promoting state accountability: A case study of the October 6, 1976 massacre. *Conflict and Peace Studies Journal*.
- Ruangsan, N. (2019). The role of civil society in promoting state accountability: A case study of the October 6, 1976 massacre. *Conflict and Peace Studies Journal*.
- Thai Lawyers for Human Rights (TLHR). (2019). การประกอบสร้างความชอบธรรมแก่ “ความรุนแรง”: ในกรณีการสลายการชุมนุมของประเทศไทย.
- Turingan, G. (2024). The stories of construction and contention: The 14th of October 1973 memorial and the 2020 student movement in Thailand. *Asian Review*, 37(1), 85–107.
- Winichakul, T. (2020). *Moments of silence: The unforgetting of the October 6, 1976 massacre in Bangkok*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Wüstenberg, J. (2010). The politics of memory and forgetting after WWII Germany. Working paper / research article.

Wüstenberg, J. (2020). *Civil society and memory in postwar Germany*. Cambridge University Press.

Zackari, K. H. (2021). Photography in the history of the 14 October 1973 and the 6 October 1976 events in Thailand. *South East Asia Research*, 29(2), 1–21.